

COMUNIUNE, COMUNICARE, CONECTIVITATE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL TEOLOGIC. SCURTE CONSIDERAȚII ÎN VREME DE PANDEMIE

Pr. asist. univ. asoc. dr. Cristian-Alexandru BARNEA
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”, Iași

Abstract

The following lines aim to achieve successively, sometimes simultaneously, the relationship of “the three C’s”: Communion, Communication, Connectivity. In other words, what does this period of social distancing teach us? It was imposed as a last resort by a virus which, although not visible to the naked eye is still shown in the number of victims of all ages. We will want to look for an answer to the question which inspires the research of recent years in the field of brain neuroplasticity or education: is learning optimised by the media or is it just the never identical surrogate, satisfactory only with deep and lively “face to face” interaction? How does the outside world recreate our inner selves through media and digital technologies? All these questions are addressed to theological education, a field of study that, by vocation, is called to integrate with discernment the new in its experience – the result of a permeability that, through the Church, has always been open to the work of God throughout history.

Keywords: theological education, communication, connectivity, digital addiction, spirituality.

S-a întâmplat adeseori când intram ca profesor în sala de clasă prima imagine să fie a unor tineri aplecați spre interiorul băncii, având căștile în urechi și privirea ținută la mâinile care trebăluiau nervos *smartphone*-uri mai vechi sau mai noi. Imaginea aceasta a devenit în ultimii ani atât de des întâlnită, încât probabil nu mai miră pe nimeni. Ceea ce mă îngrijora la vremea aceea mai puțin, dar tot mai mult în ultimul timp, era privirea tinerilor când într-un târziu își ridicau ochii din tumultul *surfingului virtual*. Atunci panorama clasei devenea mai dură. Priviri aproape goale, răvășite mă scanau mirate, ochi oboșiți care se uitau la mine de parcă nu mă vedeau sau nu înțelegeau că începe o nouă activitate. O senzație stranie, glacială se ridica apăsătoare în mintea și în toată ființa mea, obișnuit, se vede, prea mult, cu atmosfera de altădată...

Imaginea aceasta a unor tineri încremeniți oră după oră, zi după zi, întâlnită atât de des în școli, m-a provocat să înțeleg ce se petrece cu ei și cu noi. Când ne-am desprins unii de alții și cum am ajuns aici și, mai ales, cum va fi mâine? Dacă nu cumva, pe nevăzute, viața trăită *offline* e copleșită de o realitate digitală mult mai strălucitoare, mai primitoare și mai ofertantă? Dacă nu cumva profesorul, cel mai adesea un imigrant digital în lumea nativilor digitali, este, spre deosebire de propriii elevi sau studenți, împietrit în propriile ziduri ale formării didactice dintr-o altă epocă?

De aceea, paginile care urmează sunt adresate, în primul rând, elevilor și studenților (multe dintre aceste gânduri le-am recuperat din memorabile întâlniri cu ei, de-a lungul timpului) care în viteză, deocamdată doar 5G, a feedbackului online oferit gratis de terminalele *Hi Tech* sunt atrași irezistibil de iluzia realității virtuale. În al doilea rând, sunt adresate colegilor mei care, chiar dacă nu vor găsi aici suficiente informații vrednice de așezat la inimă, cel puțin vor fi îndreptățiți să ne împărtășească din experiența lor. Pentru că nu sunt convins să fi găsit cuvintele potrivite prin care să exprim, pe de o parte, uimirea sau chiar îngrijorarea, pe de altă parte, speranța și încrederea că lumea școlii se schimbă, iar noi trebuie să învățăm cum se face școală într-o lume altfel.

Perioada de pandemie cauzată de contagiosul virus SARS (Sindromul Acut Respirator Sever) a provocat în diferite moduri pe toți actanții procesului de învățământ. La debutul ei, experiența *e-learning* se arăta la orizont ca soluția salvatoare. În sfârșit, putea fi organizat un act educațional pe placul elevilor, mai ales că se tot întetesc voci, din ce în ce mai sonore și mai persistente, care văd destul de învechit sistemul de învățământ românesc. Este suficient să ne referim la faimoasele teste PISA, la rata abandonului școlar, la analfabetismul funcțional sau numai la procentul descurajant al tinerilor NEET etc. Cu toate acestea, spre surprinderea multor cadre didactice, dar și a elevilor sau a studenților, lucrurile nu s-au dezvoltat după așteptări. Cel puțin nu încă!

Este foarte adevărat că, în ultimii 30 de ani, învățământul a fost supus unei continue metamorfoze, din păcate în lipsa unei viziuni pe termen lung. Din acest punct de vedere, provocările pandemiei, cu mutarea activității în online, ar fi trebuit să fie mai ușor încorporate de sistemul de învățământ obișnuit cu dese schimbări.

În pas cu descoperirile cele mai noi, imprimând elevilor știința de carte și valorificându-le vocațiile, școala de astăzi este mai mult ca oricând la o răscruce. Probabil că într-un mod asemănător a fost și întâlnirea ei cu radioul și cu televiziunea. Dar azi este chemată cu atât mai mult să-și caute drumul în tumultuoasa și acaparatoarea lume digitală, care a găsit prin internet, în contextul mai larg al schimbării de paradigmă în postmodernitate și globalism, mediu favorabil unei creșteri exponențiale. Deci este o noutate și o provocare pentru toți: elevi, studenți, profesori, teoreticieni sau administratori efemeri ai politicii educaționale de la noi și de pretutindeni.

Pandemiile precedente nu au beneficiat de suportul tehnologic de astăzi, când internetul, aproape la îndemâna oricui, se oferă ca instrumentul ideal prin care viața socială continuă nestingherită, la adăpost de orice maladie contagioasă. Un vehicul care creează senzația imperceptibilă că viața virtuală este cea reală, în care *multitasking-ul* aduce o antrenantă și o seducătoare satisfacție. Ce argument mai puternic poate fi adus pentru validarea mijloacelor media și locul lor emergent în viața oamenilor, decât acela că lumea continuă să trăiască din ce în ce mai mult *online* decât *offline*. În aceste condiții, pandemia actuală ar fi fost una cu consecințe greu de măsurat dacă ar fi fost dublată și de o criză mondială a internetului sau a accesului la internet.

Nu în ultimul rând, aprofundarea acestei perioade a scos la iveală pericolul culturii¹ de tip *Google* sau *Wikipedia*, adesea în contradicție flagrantă și, uneori, din păcate, cu urmări fatale, atât cu știința medicală, cât și cu cercetarea științifică autentică. De aceea, pentru utilizarea fără riscuri a tehnologiilor digitale și a spațiului cibernetic unde interferează viața concretă, palpabilă, cu realitatea virtuală, imaginară, responsabilitatea personală cu falsa identitate digitală, onestitatea cu manipularea, adevărul cu minciuna, școala este chemată să facă prin educație mai multă lumină.

1. Comuniune și comunicare

Fără comunicare, școala nu poate fi nici măcar imaginată. Dar nici fără comuniune, dacă avem în vedere că profesorul de vocație

¹ A se vedea și opinia lui Jean-Claude Larchet referitoare la site-ul *Academia.edu*. Cf. *Idem, Captivi în internet*, în românește de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2018, pp. 55-56.

îi „simte” pe cei cărora li se adresează, îi cunoaște într-un fel anume, mult mai mult decât din fișele lor psihopedagogice. E un simț care vine din experiență, din dăruire, din întâlnirile față către față. Este rodul unei smerenii continue a profesorului de a învăța mereu și al unei dorințe aproape părintești de a-i vedea crescând frumos.

Dar este aici ceva mai mult decât preocuparea pentru propria perfecționare didactică. E acea aspirație sădită în adâncul inimii unui profesor de „a vedea” și a înțelege personalitatea unică a fiecăruia în parte. Tinerii simt că aparțin unei comunități reale și ajung să „vadă” la rândul lor în profesorul de acest fel pe omul care îi ajută să crească liberi și potrivit fiecăruia dintre ei. Deci și unii, și alții „văd” și simt, dincolo de limitele comunicării, în cadrul relației didactice adecvate școlii, resorturi profunde mult mai adânci decât simpla transmitere de cunoștințe sau de împlinire a unor roluri sociale. Pe scurt, se poate spune că un profesor mare este acela în jurul căruia tinerii învață cum să crească mereu. El nu comunică doar, ci creează o stare de comuniune.

Însă comunicarea este o dimensiune a activității educaționale care are reverberații cu totul deosebite într-un seminar sau o facultate de teologie. În această vreme mereu în schimbare, elevul de seminar sau mai cu seamă studentul teolog este chemat să învețe cum să stea, fără să fie asta un supliciu, ceas de ceas și zi după zi în fața Domnului, fiind însoțit de profesor, care cel mai adesea este și preot.

În Sfintele Evanghelii, sunt mai multe întâlniri între Iisus și oameni obișnuiți care devin apoi mărturisitori și martori ai vederii Lui, într-o atracție irezistibilă față de El. Dintre acestea, voi evidenția în continuare doar trei momente.

Întâlnirea dintre Iisus cu vameșul Zaheu (Luca 19, 2-10) este semnificativă în această privință. *Dar Zaheu, stând în fața Domnului, I-a spus: iată jumătate din averea mea, Doamne, o dau săracilor și, dacă am nedreptățit pe cineva cu ceva, întorc împătrit.* Dacă îl vedem pe preot ca fiind omul ce stă mereu în preajma Domnului, atunci „a căuta fața Lui” este o exigență pastorală absolut necesară. În același timp, este și un criteriu de validare a propriei vocații preoțești. Cel care dorește să ajungă preot trebuie ca din tinerețile sale să caute fața Domnului, alinând și cultivând dorul de El. Zaheu a ieșit din rând, a alergat înainte, s-a suit într-un dud ca să-L vadă. *Dar când a sosit la locul acela, Iisus, privind în sus, I-a văzut și a zis către*

el: Zaheu, grăbește-te și dă-te jos, căci astăzi trebuie să rămân în casa ta. Și el, grăbindu-se, s-a coborât și l-a primit cu bucurie. Se vede că acolo unde Domnul este căutat, El vine numaidecât. Domnul a înțeles din privire căutarea inimii lui Zaheu. I-a dăruit mai mult decât spera Zaheu: a intrat în casa lui și a cinat cu el. Cina Domnului cu Zaheu, vameșul îndreptat, este icoana vederii și a venirii lui Iisus în inima celui care Îl caută cu toată ființa.

Din aceleași rațiuni, nici prima întâlnire a viitorului apostol Andrei cu Mântuitorul nu poate să treacă neobservată. *A doua zi iarăși stătea Ioan și doi dintre ucenicii lui. Și privind pe Iisus, Care trecea, a zis: Iată Mielul lui Dumnezeu! Și cei doi ucenici l-au auzit când a spus aceasta și au mers după Iisus. Iar Iisus, întorcându-Se și văzându-i că merg după El, le-a zis: Ce căutați? Iar ei l-au zis: Rabi (care se tâlcuiește: Învățătorule), unde locuiești? El le-a zis: Veniți și veți vedea. Au mers deci și au văzut unde locuia; și au rămas la El în ziua aceea. Era ca la ceasul al zecelea. Unul dintre cei doi care auziseră de la Ioan și veniseră după Iisus era Andrei, fratele lui Simon Petru. Acesta a găsit întâi pe Simon, fratele său, și i-a zis: am găsit pe Mesia (care se tâlcuiește: Hristos) (Ioan 1, 35-41).*

Prin urmare, se naște o întrebare legitimă: Ce au văzut la Domnul încât să-i convertească într-un mod atât de nerefuzat? Din mai-marele vameșilor, în sfântul și viitorul episcop al Cezareii Palestinei, iar din ucenicul Sfântului Ioan, în cel dintâi Apostol al lui Hristos? Nici unul, nici celălalt nu va mai fi omul de până atunci. Întâlnirea cu Iisus a provocat o schimbare profundă a vieții lor. Nu au mai vrut să trăiască fără să-L vestească cu toată inima lor, cu viața lor. Pentru aceasta, Zaheu renunță la toate ale sale, jumătate din avere o dă săracilor, iar celor nedreptățiți le returnează împătrit. Din cuvintele sale transpare dorința de a renunța la toate câte are numai să nu piardă această vedere de care s-a învrednicit. Să nu-L piardă pe Domnul. Andrei îi vestește bucuria negrăită a vederii fratelui său Simon Petru, iar apoi lui Filip din Betsaida. Filip, la rândul său, a găsit pe Nathanael, căruia îi spune convingător că a văzut pe Iisus, invitându-l: *Vino și vezi!* (Ioan 1, 46). Iar chemarea aceasta continuă până astăzi: preotul este cel care îmbie convingător pe oameni la Hristos, ca să vină și să vadă.

Experiența lui Cleopa și Ilie spre Emaus poate fi asimilată într-o oarecare măsură și drumului pe care se găsește un tânăr care aspiră să fie preot. Iisus merge cu ei pe cale, dar intră și cinează doar după ce este rugat stăruitor. *Și s-au deschis ochii lor și l-au cunoscut; și El*

s-a făcut nevăzut de ei. Și au zis unul către altul: Oare, nu ardea în noi inima noastră, când ne vorbea pe cale și când ne tâlcuia Scripturile? (Luca 24, 31-32). S-au deschis ochii după ce s-au împărțășit cu El. De-abia atunci au ajuns la vederea și înțelegerea celor tâlcuite pe cale.

În sensul acesta putem spune că tot ceea ce se învață la școală, seminar sau facultate nu poate fi înțeles în mod profund fără experiența comuniunii euharistice. Studiarea teoretică dobândește sens în măsura în care există această rugăciune stăruitoare. Ea Îl aduce pe Iisus în inimă și reprezintă unul dintre criteriile de verificare a vocației preoțești, Teolog fiind doar acela care se roagă. Mai mult, rugăciunea și pocăința pentru conștientizarea timpului irosit fără a-L vedea, deși se afla lângă ei într-o stare de disponibilitate și descoperire personală plină de dragoste, contribuie la sporirea comuniunii. Drumul unde Îl întâlnește în mod sigur este cel care duce înaintea ușilor împărătești, răspunzând cu toată inima la chemarea: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință, cu dragoste, apropiați-vă!”, și care trece prin vederea lui Dumnezeu în icoană, în creație, în inimile semenilor.

Cele două dimensiuni ale pregătirii de specialitate într-un seminar ori la o facultate de teologie sunt cvasicunoscute, dar se impune dintru început menționarea lor deoarece intercondiționarea dintre *comunicare* și *comuniune* are sensuri mult mai profunde. Uneori disciplinele de învățământ obligatorii pot transforma subtil pregătirea pentru a fi preot în mod asemănător cu aceea de a deveni a unui funcționar. Mai ales că preotul săvârșește Sfintele Taine, nu le administrează! Cu toate acestea, nu trebuie minimalizată preocuparea pentru cultură și pentru științe. Virtutea smereniei este necesară atât pentru sporirea culturii viitorului preot, cât și în nevoințele personale: „În trecutul Bisericii nu sunt rare cazurile când”, spune Părintele Dumitru Stăniloae, „cea mai înaltă știință a fost unită cu cea mai adâncă smerenie și puritate a inimii. Sfinții Părinți sunt toți pildă în această privință. Un Vasile cel Mare, un Simeon Noul Teolog, un Grigorie Palama nu au fost împiedicați câtuși de puțin de marea lor știință să se ridice la cele mai înalte culmi ale vieții duhovnicești și ale duhovniciei pastorale, ci, dimpotrivă, au fost ajutați de ea”². Cele două dimensiuni, teologică și

² Pr. Dumitru Stăniloae, „Cultură și duhovnicie”, în vol. *Cultură și Duhovnicie. Articole publicate în Telegraful Român*, vol. III (1942-1993), ediție îngrijită, introducerea și note de Ion Dragoș Vlădescu, Editura Basilica, București, 2012, p. 279.

laică, pe de o parte, și spirituală sau duhovnicească, pe de altă parte, sunt chemate să coexiste într-un echilibru unitar. „Nu cultura înaltă este deci o primejdie pentru puritatea și duhovnicia vieții, ci semi-cultura, caricatura culturii.”³ Este importantă această atenționare extrem de actuală astăzi, deoarece exigența examenelor poate să surclaseze nevoia pregătirii duhovnicești, iar participarea la Sfânta Liturghie să devină ea însăși o simplă obligație didactică. În același sens, accentul pus pe dimensiunea duhovnicească nu trebuie să diminueze timpul dedicat lecturii și învățării.

Rolul învățământului teologic este complex, dar cuprinde necesitatea de a pregăti pentru viitor oameni care să susțină o „mișcare de gândire creștină pentru a lămuri și întemeia, în lumina și în fața noilor forme de gândire, a noilor progrese ale științei, Adevărul creștinismului”⁴. Este aici formulată una dintre exigențele de a face școală cum se cuvine pregătirii viitorilor preoți: învățământul teologic trebuie să țină pasul cu dezvoltarea științelor lumii în care vor păstori tinerii de astăzi, rămânând permanent în ambianța Cincizecimii continue din Biserică. Puterea unui astfel de învățământ vine din permanenta insuflare înnoitoare a Duhului Care însuflețește pe toți cei implicați.

Pentru fiecare elev de seminar și mai cu seamă pentru studentul teolog, drumul său în școală este mai mult decât un drum spre Emaus. Toate tipurile de activități didactice, de la cele de predare sau seminarizare până la cele de mentorat, tutoriat sau voluntariat, cercuri sau ateliere, intră în bagajul informativ și formativ al unui tânăr teolog. Acestea sunt importante, însă tinerii trebuie să se deprindă, așa cum îi îndemna Părintele Dumitru Stăniloae pe studenții săi, „mai presus de toate a vedea și a cunoaște pe Dumnezeu, a se apropia de El și a trăi cu El, a întări în interiorul lor contactul cu Dumnezeu, ceea ce se cheamă viață duhovnicească”⁵. Viața lor să fie mai întâi în Duhul, pentru a putea mai târziu să aprindă inimile oamenilor! „Focul nu se aprinde decât prin foc.”⁶

³ *Ibidem*, p. 280.

⁴ *Ibidem*, p. 281.

⁵ Pr. Dumitru Stăniloae, „Cuvânt la deschiderea anului școlar la Academia Teologică Andreiană”, în vol. *Cultură și Duhovnicie. Articole publicate în Telegraful Român*, vol. II (1937-1941), ediție îngrijită, introducere și note de Ion Dragoș Vlădescu, Editura Basilica, București, 2012, p. 320.

⁶ *Ibidem*, p. 324.

Din experiențele scripturistice de mai sus, observăm că perseverența de a căuta drumul Domnului vine din înflăcărea unei inimi care învață despre Dumnezeu și vrea să-L cunoască cât mai bine cu putință. Vocația nu exclude nevoița personală, ci o susține. Prin urmare, toată lucrarea didactică teologică trebuie să se întemeieze și să culmineze cu participarea⁷ elevilor de seminar, a studenților și a profesorilor la Sfânta Liturghie și la împărtășirea cu Hristos Euharistic, *Că o pâine, un trup, suntem cei mulți; căci toți ne împărtășim dintr-o pâine* (I Corinteni 10, 17). Astfel, capela nu este doar laboratorul, ci inima școlii, centrul în jurul căruia gravitează toate activitățile didactice și extracurriculare. Școala devine pridvorul extins al sinaxei euharistice, o comunitate în care se favorizează experiențe variate și atractive de învățare, unde elevii sau studenții se pregătesc, în realitate, în drumul lor pentru a ajunge mereu acolo, pe solee, în fața Domnului. *Și stăruiau în învățătura apostolilor și în împărtășire, în frângerea pâinii și în rugăciuni* (Fapte 2, 42). Astfel, seminarul sau facultatea de teologie sunt școli ale nevoiței și ale luminării minții. Aici se răsădesc și cresc semințele teologiei care vor da roade mai târziu în misiune și pastorație. Succesul învățământului teologic de astăzi este succesul de mâine al Bisericii în sfințirea credincioșilor și „mântuirea mădularelor ei continuu, și după moarte”⁸.

Aceste școli sunt chemate să transmită, în mod autentic și convingător, experiența concretă a vieții din Biserică. Demersul poate fi uneori mai dificil, deși se presupune că cei care studiază într-o școală vocațională, seminar sau o facultate de teologie au venit aici conform propriei chemări lăuntrice. Totuși, în aceeași realitate cu cea generală a învățământului de astăzi, școala de teologie trebuie să îi ajute pe cei indeciși să-și clarifice vocația și, mai ales, trebuie să o sporească în aceia care doresc să-I slujească lui Dumnezeu ca preoți.

Toate strategiile didactice specifice mediului educațional trebuie să fie bine articulate într-o viziune unitară, fundamentată pedagogic, dar mai ales teologic, duhovnicește, în tradiția patristică

⁷ † Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Facultatea de Teologie în misiunea Bisericii*, Editura Doxologia, Iași, 2019, p. 53.

⁸ Iérotheos, Mitropolitul Nafaktosului, *Dogmatica empirică după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, vol. II, traducere din limba greacă de Tatiana Petrache și Mănăstirea Diaconești, Editura Doxologia, Iași, 2017, p. 318.

a Bisericii. Calitatea învățământului teologic se va vedea în roadele misiunii viitorilor preoți. Cuvintele Părintelui Dumitru Stăniloae pot fi citite și din perspectiva timpurilor pe care le trăim: „Crisa noastră religioasă de azi este o criză întreținută de caracterul inadecvat al metodei pastorale practicate, mai precis de o criză determinată de absența rugăciunii personale, nu ceremoniale din pastorație. Când preoțimea va descoperi rugăciunea ca metodă pastorală, va turna duhul personal și în rugăciunea ceremonială, va pune în plină valoare uriașa comoară duhovnicească a sfințelor noastre slujbe”⁹. Seminarul sau facultatea de teologie sunt chemate să fie la propriu și școli ale rugăciunii.

Așadar, dacă ținta acestor așezăminte de viață academică și duhovnicească este atât de înaltă și vizează misiunea de mâine, este lesne de înțeles că pregătirea viitorilor preoți este și trebuie să rămână o prioritate absolută a Bisericii, după cuvântul Sf. Ap. Pavel: *Pentru aceasta te-am lăsat în Creta, ca să îndreptezi cele ce mai lipsesc și să așezi preoți prin cetăți, precum ți-am rânduit* (Tit 1, 5). De aceea, este firesc ca întreaga activitate desfășurată în școală să aibă în centru lucrarea, rugăciunea și binecuvântarea arhiereului, cel care este considerat „profesorul universitar”¹⁰ în Biserică, „Părintele duhovnicesc prin excelență”¹¹.

Învățământul de astăzi se vrea unul experiențial, contextualizând situații de învățare în care tânărul se cunoaște mai bine. Cunoștințele dobândite sporesc în valoare abia atunci când sunt aplicate în practică, în interacțiunile sociale, prin cooperare¹². Studiarea Teologiei favorizează această abordare întrucât este, prin excelență, o știință practică, experimentală. Profesorul de teologie este chemat să fie *omul acestei experiențe*, iar învățământul să nu fie centrat în jurul său, ci împreună cu elevii sau studenții săi, în jurul lui Hristos. Aceasta este o caracteristică fundamentală a învățământului teologic: chemarea neconținută a lui Dumnezeu prin rugăciune.

⁹ Pr. Dumitru Stăniloae, „Cuvânt la deschiderea anului școlar...”, p. 324.

¹⁰ Iérotheos, Mitropolitul Nafaktosului, *op. cit.*, p. 452.

¹¹ *Ibidem*, p. 437.

¹² Catrinel Ștefan, Éva Kállay, Alina Cosma, Sebastian Vaida, „Managementul grupei/clasei: conceptualizări și clarificări terminologice”, în Adrian Opre, Oana Benga, Adriana Băban (coordonatori), *Managementul comportamentelor și optimizarea motivației pentru învățare*, Editura Asociației de Științe Cognitive, Cluj-Napoca, 2015, p. 15.

Școala în întregime trebuie „să devină tot mai mult un loc de cunoaștere sau de vedere comună a lui Dumnezeu, iar întrucât Dumnezeu este duh și lumină, școala aceasta este și loc în care toți cei care viețuiesc trebuie să se pătrundă prin cunoaștere, până în ființa lor, de lumina și duhul dumnezeiesc”¹³.

În același timp, este o certitudine că trăirea personală a profesorului luminează și inspiră și, de asemenea, disciplinele teologice oferă cu generozitate asemenea oportunități. Profesorul devine lumină pentru elevi sau studenți în măsura în care el însuși caută cu înfrigurare Lumina lui Hristos Care luminează tuturor: *Ce am văzut și am auzit, vă vestim și vouă, ca și voi să aveți împărtășire cu noi. Iar împărtășirea noastră este cu Tatăl și cu Fiul Său, Iisus Hristos* (I Ioan 1, 3). Profesorul trebuie să fie el însuși un om al Duhului, inspirat și luminat, care îi învață pe tineri să vadă, pentru că el a văzut mai întâi.

Din punct de vedere metodico-didactic, profesorul nu este doar un facilitator al învățării, în sensul în care oferă contextul, informațiile și un rol activ tânărului. „Măiestria” sa didactică trebuie să se vadă în identificarea inspirată a unui mod de predare care să provoace și să susțină învățarea, așa încât noile achiziții să fie integrate¹⁴ în cele vechi și nu adăugate sumativ, cum stau cărțile una lângă alta pe un raft. Distanța didactică prea mare nu ridică profesorul, ci îndepărtează elevul, transformând marea artă didactică în didacticism. Dacă autoritatea nu izvorăște din modul realizării unei învățări ca un proces dinamic, comunional, atunci tânărul rămâne un simplu executant nemotivat, văzând distanța dintre el și profesor sau pe aceea dintre ceea ce spune și realitate. Atitudinea generală a profesorului poate să fie un prilej de clarificare a vocației tânărului.

Un alt aspect important este modelul de preot care se construiește în mintea și inima studenților teologi, la a cărui edificare părintele profesor contribuie substanțial. Moralitatea desăvârșită, pregătirea de specialitate de excepție, dar mai cu seamă prezența tainică a lui Hristos se vor imprima în lucrarea viitoarei lor preoții. Se evită astfel dezvoltarea clericalismului în Biserică, înțeles ca

¹³Pr. Dumitru Stăniloae, „Cuvânt către studenții teologi la început de an academic”, în vol. *Cultură și Duhovnicie. Articole publicate în Telegraful Român*, vol. III (1942-1993)... , p. 459.

¹⁴Catrinel Ștefan, Éva Kállay, Alina Cosma, Sebastian Vaida, *art. cit.*, p. 14.

o formă de autoritarism izvorât dintr-o paternitate golită de dra-goste și de sens, prin absolutizarea puterii preoțești¹⁵, și ca un catalizator al secularizării.

Metodele prin care se predau disciplinele teologice, precum și structurarea sau organizarea întregului curriculum, constituie factori care potențează vocația tinerilor sau, din nefericire, pot transforma școala de teologie într-un spațiu arid, neprietenos, care mai mult îndepărtează de Dumnezeu decât apropie. În această ultimă ipostază, școala Îl face pe Dumnezeu să pară tot mai inaccesibil și din ce în ce mai departe. Se creează imaginea unui fals dumnezeu, iar cei care învață despre el pot deveni vicioși, prin părăsirea virtuților creștine, văzute ca inutile în ochii societății contemporane, sau/și ipocriți prin dedublarea comportamentului social. Chiar dacă abordările metodice diferă în mod specific în învățământul preuniversitar față de cel universitar, ele trebuie să fie permeabile metodei patristice de curăție, luminare și îndumnezeire.

Profesorul are de depășit și o dificultate personală prin care devine transparent celorlalți sau prin care „se vede” vocația ori harul didactic: în timp ce urcă neconținut în viața duhovnicească și în cercetarea academică, el coboară, cu smerenie, până la nivelul fiecărui elev sau student pentru a repeta cu fiecare dintre ei experiența urcușului. Cu cât ridică pe mai mulți, învățându-i să urce tot mai sus, cu atât vederea și înțelegerea lui devin mai cuprinzătoare și mai înalte, iar el se aseamănă cu îngerii lui Dumnezeu care neconținut urcă și coboară, vestind voia Lui. Din această perspectivă, profesorul face în astfel de școli o sublimă lucrare asemănătoare cu aceea a îngerilor, ajutându-i pe elevi sau studenți „să vadă” și „să înțeleagă”.

Apelul la cuvântul inspirat al Sfintei Scripturi, la experiența de viață a Sfinților Părinți, de departe și mai aproape de timpul nostru, oferă plinătate și înțelegere conținutului propus atunci când este ancorat în prezent sau când este legat de viața tinerilor. În schimb, înșirarea obositoare de citate fără a sublinia contextul, motivul ori scopul pentru care inspiratele texte au fost scrise, nu va produce decât o învățare mecanică, obositoare și descurajantă. În aceeași manieră, prezentarea evenimentelor istorice ca într-un

¹⁵ Vezi pe larg la Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, *Antilogos sau cuvântul celui-lalt*, Editura Bizantină, București, 2019, pp. 50-64.

compendiu poate să creeze falsa impresie a unei istorii fără Dumnezeu Care lucrează în ea. De exemplu, cartea Faptele Apostolilor este „prima istorie bisericească”¹⁶. Studiarea Istoriei Bisericii noastre se poate focaliza pe oamenii prin care Dumnezeu a lucrat în istorie, mulți dintre ei fiind în icoanele care împodobesc Biserica. Ea poate deveni un sinaxar mai extins și probat prin cercetarea științifică, academică. „Adevărata istorie a Bisericii este însă lucrarea Duhului Sfânt în inimile credincioșilor și trecerea lor de pe o treaptă a desăvârșirii pe alta”¹⁷, iar Teologia Dogmatică, la rândul ei, poate deveni mai atractivă atunci când o contextualizăm patristic, istoric, liturgic, dar mai ales în relație cu provocările lumii de astăzi.

În măsura în care se oferă posibilitatea realizării unor punți de legătură sau de înțelegere între spațiul sacramental, liturgic al Bisericii, conținutul disciplinelor teologice, al celorlalte științe, și viața tinerilor care aspiră să fie preoți, se creează o viziune teologică unitară, generând siguranță, claritate și trăirea autentică a credinței. Hristos este prezent în toți și în toate (Coloseni 3, 11), iar școala devine locul plin de har al creșterii academice și duhovnicești.

În tumultul și zgomotul lumii de astăzi, oriunde se află, în pază, în tramvai, acasă, tânărul se refugiază sau evadează în mediul lui favorit: mirifica lume virtuală. De ce este totuși atât de irezistibilă? Răspunsul nu este simplu și presupune o abordare complexă, sintetizată cu suficientă dificultate în paginile care urmează.

Astăzi, mai mult ca oricând, se duce o bătălie care țintește mintea și vederea omului. Nu este un secret pentru nimeni că media tradițională și, mai ales, cea digitală doresc exclusivitate în a acapara privirea și atenția, deodată cu gândirea și timpul omului în societatea informațională. Remarcăm că atât în urcușul duhovnicesc, cât și în tehnologia digitală se vorbește, direct sau indirect, despre „vedere”: vederea duhovnicească a lui Dumnezeu prin rugăciune în creație și a realităților nevăzute, veșnice, din Împărăția lui Dumnezeu și, respectiv, vederea unei lumi virtuale, pe cât de ireală, pe atât de iluzorie și de efemeră. Cea dintâi este interioară și se dăruiește prin nevoință și apropiere de Dumnezeu, cea de-a doua ni se oferă gratis prin rețelele *wireless* și poate fi accesată oricând de pe un smartphone. Împrăștierea minții prin *multitasking*,

¹⁶ *Ibidem*, p. 205.

¹⁷ Iérotheos, Mitropolitul Nafaktosului, *op. cit.*, p. 315.

precum și slăbirea atenției prin lectura superficială oferite cu generozitate de media digitală influențează, vrem să recunoaștem sau nu, puterea de a aduna, prin rugăciune, mintea în liniștea binecuvântată a inimii.

Potrivit Părintelui Dumitru Stăniloae, „mai multe obstacole pot să oprească mintea în voința sa de a intra în inimă, de a trece dincolo de idei în simțirea realității lui Dumnezeu, verificând totodată mesajul ideilor sale. Pe de o parte, aceste obstacole vin de la senzațiile organelor senzoriale ale trupului sau de la închipuirile care se formează în imaginație după modelul senzațiilor corporale și care sunt provocate de acestea. Pe de altă parte, aceste obstacole vin de la dificultatea pe care o încearcă mintea însăși în a-și depăși ideile care emană din ea în mod natural (...)”¹⁸. Acest context de factori neprielnici rugăciunii și curățirii minții este rafinat și potențat aproape ineluctabil prin utilizarea exagerată a tehnologiilor digitale.

De aceea, considerăm că tema emergenței acestora are o conotație cu totul aparte în cadrul învățământului teologic. Efectele interacțiunii cu ethosul unei școli de teologie nu sunt cercetate suficient astăzi, dar studiile generale care analizează susceptibilitatea tinerilor în fața invaziei virtuale sunt relevante și în acest sens. În învățământul teologic, comunicarea didactică se desăvârșește prin comuniune, iar comuniunea euharistică rămâne cea mai profundă, negrăită și rodnică formă de comunicare.

2. Comunicare și conectivitate¹⁹

În ultimii ani, internetul a preluat monopolul comunicării. În anii '90, copiii și adolescenții alocau 4 ore pe zi pentru mass-media,

¹⁸ Pr. Dumitru Stăniloae, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Ediția a II-a, Cuvânt înainte de arhim. Gheorghios Grigoriatul, prefață de Olivier Clément, în românește de Maria Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003, p. 70.

¹⁹ Se vorbește despre „conectivitate omniprezentă”, care reprezintă accesarea tehnologiilor ce permit conectarea la internet din orice loc și în orice moment. Cf. „Regulamentul (CE) nr. 1006/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 septembrie 2009 de modificare a Regulamentului (CE) nr. 808/2004 privind statisticile comunitare referitoare la societatea informațională”, în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 286, p. 33, la <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:286:0031:0035:RO:PDF>, accesat la data de 24 august 2020. Dar și de „conectivitate universală”, care se referă la accesul tuturor

În 2015 copiii stăteau cam 6 ore pe zi, iar adolescenții 9 ore. Copiii și adolescenții petrec mai mult timp „folosind” mass-media decât petrec la școală. Trendul acesta e susținut prin apariția noilor mijloace de comunicare în masă, prin tehnologia web 2.0., altoite pe formele tradiționale care se reconfigurează mereu. Totodată, domeniul comercial și cel al jocurilor digitale interferează cu lumea reală, fiind susținute de tehnologia touch-screen și de internet²⁰, vorbindu-se astăzi de *hibrid-media*. La începutul anului 2020, 4,5 miliarde de oameni foloseau internetul, iar 3,8 miliarde utilizau rețelele sociale. În România, din cei 15,35 milioane de utilizatori de internet, un român petrece în medie 7,21 ore pe internet, iar 2,12 ore utilizează social-media. 92% dintre românii între 6-64 de ani au telefon mobil, iar 88% au smartphone²¹.

În acest context, sunt tot mai multe studii care abordează tema „tinerii și mediul online”²². Analiza acestor cercetări a identificat

utilizatorilor rezidențiali și comerciali. Cf. „Orientări comunitare pentru aplicarea normelor privind ajutorul de stat în cazul dezvoltării rapide a rețelelor în bandă largă”, în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C 235, p. 7 la <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:235:0007:0025:RO:PDF>, accesat la 24 august 2020.

²⁰ Patti M. Valkenburg, Jessica Taylor Piotrowski, *Generația digitală și dependența de media*, traducere de Luiza Mohonea, Editura Niculescu, București, 2018, pp. 11-12.

²¹ *Digital 2020 – raport despre utilizarea internetului și Social Media*, la <https://digitaltreemarketing.eu/2020/03/04/digital-2020-raport-despre-utilizarea-internetului-si-social-media/>, accesat la data de 21 august 2020.

²² După modul în care este reflectată în presă tema „tinerii și mediul online”, s-a observat:

1. accentuarea efectelor negative în defavoarea celor pozitive;
2. frecvența sporită a incidentelor extreme, de exemplu *cyber-mobbing-ul*;
3. apelul jurnaliștilor la medici pentru a da credibilitate știrilor, cu toate că experiența medicală nu se poate generaliza pentru toți tinerii;
4. comentariile jurnaliștilor evită nuanțele sugerate de cercetările științifice, optând pentru formulări clare și adeseori „alarmante”. Cf. Patti M. Valkenburg, Jessica Taylor Piotrowski, *op. cit.*, p. 18. De altfel, pentru operatorii privați și pentru autoritățile publice urmele lăsate de internauți au o „valoare inestimabilă”. După unele cercetări, „viața privată, așa cum o definim în termeni actuali, va înceta să mai existe”. Cf. Dr. Mihai Milca, *Tirania internetului și e-democrația*, în „Punctul critic – trimestrial de diagnoză, politică și socială”, nr. 3 (17) 2016, pp. 8-9. Vorbim tot mai des astăzi despre digitalizarea societății și, implicit, despre: *e-democrație, e-administrație, e-learning*, dar și de *cyber-spațiu, cyber-cetățenie, cyber-cultură* etc.

trei curente sociale²³ care determină creșterea interesului lumii academice referitoare la tineri și mass-media:

1. mercantilizarea spațiului mediatic destinat tinerilor, prin impregnarea canalelor pentru copii cu publicitate dedicată lor;

2. apariția unei mass-medii pentru copiii cu vârste cuprinse între 1 și 2 ani și chiar pentru cei de 3 luni;

3. interacțiunea din social-media, precum și expunerea copiilor la conținuturi diverse: groază, violență etc. Temerile sunt legate în general de modul în care social-media poate influența maturizarea sau cum încurajează comportamentul pe internet.

Pediatri, psihologi, pedagogi, neurocercetători, sociologi încearcă să înțeleagă impactul tehnologiei asupra comportamentului agresiv, a deficitului de atenție, a activității creierului, a obezității, a comportamentului online etc. Mecanismele prin care se influențează viața tinerilor sunt complexe, iar înțelegerea lor presupune o abordare interdisciplinară²⁴.

Dezvoltarea mass-mediei a lărgit plaja categoriilor de vârstă care pot deveni vulnerabile și cu potențiale riscuri²⁵ prin folosirea

²³Patti M. Valkenburg, Jessica Taylor Piotrowski, *op. cit.*, pp. 15-17.

²⁴*Ibidem*, p. 13.

²⁵Pentru o analiză asupra rețelelor de socializare ca un instrument de ultimă generație în manipulare, vezi Mihai-Bogdan Marian, *Revoluțiile Postmodernității – de la manipularea rețelelor virtuale de socializare la noua gherilă urbană*, în „Punctul critic – trimestrial de diagnostic, politică și socială”, nr. 3 (17) 2016, pp. 23-27. Conform autorului citat, pe lângă capacitatea de a interconecta un mare număr de persoane și de a transforma mulțimile virtuale în mulțimi reale, în stradă, un veritabil atu îl reprezintă viteza de propagare a conținutului informațional. Această viteză extremă de transmitere transformă rețelele de socializare în vehicule de propagare a informațiilor nereale sau a zvonurilor. Dacă mai adăugăm ascunderea sau disimularea sursei principale, înțelegem care sunt riscurile de distorsionare a realității în mediul virtual prin rețelele de socializare. Astfel, în cazul manipularilor de ordin politic, în cadrul acestui proces mai larg se urmărește și „identificarea credințelor, valorilor, simbolurilor pe care își fundamentează populația respectivă atitudinea generală față de viață, dar și poziționarea ei efectivă în contexte particulare, concrete, aspecte în funcție de care îi pot fi stimulate și gestionate emoțiile, inserate și articulate opiniile care să-i determine apoi atitudinile și acțiunile dorite de manipulator. În timp ce influențarea credințelor și valorilor profunde necesită derularea de acțiuni specifice pe o perioadă lungă, opiniile și atitudinile pot fi mult mai ușor manipulate prin acționarea nivelului emoțional”, mai ales dacă se suprapune peste un eveniment cu impact emoțional. *Ibidem*, p. 23. Ceea ce a urmat după *Colectiv* (București, 2015) ar putea fi înțeles și în această cheie. Vezi nota 23 la *Ibidem*, p. 23.

tehnologiei. Cercetătorii încearcă să studieze nu numai consecințele acestora, ci și beneficiile pe care le-ar putea aduce, oferind soluții competente pentru încorporarea sănătoasă în viața de zi cu zi²⁶. Chiar dacă efectele folosirii mass-mediei nu sunt „nici albe, nici negre”²⁷, studiile din domeniu au arătat că, prin schimbarea emoțiilor, a atitudinilor și a cunoștințelor se poate evidenția debutul unui proces de influențare a utilizatorului. Știind că „felul în care folosim mass-media este rezultatul felului nostru de a fi”²⁸, din perspectiva utilizatorului pot fi precizați o serie de factori care determină felul în care se folosește mass-media: vârsta acestuia, experiențele personale anterioare, familia sau comunitatea din care face parte etc. Într-o clasificare sintetică, acești factori se prezintă structurați²⁹ astfel: trăsăturile de caracter, personalitatea, motivațiile, temperamentul și altele; vârsta sau nivelul de dezvoltare; mediul social al utilizatorului.

Atitudinile, comportamentul, convingerile sunt rezultatul interacțiunii dintre înclinații și mediu. Mass-media și social-media, alături de mediul familial, reprezintă astăzi un factor important din ambianța în care crește copilul. S-a observat că există efecte reciproce în relația copiilor sau a unor copii și mass-media: utilizează mass-media, iar aceasta, la rândul ei, îi influențează pe aceștia în ce fel o vor folosi în continuare. Altfel spus, felul în care copiii folosesc mass-media determină cunoașterea efectelor care îi vor afecta³⁰.

Pe măsură ce se dezvoltă tehnologiile digitale, crește și gradul de dependență față de acestea. Adicția digitală este așezată de cercetători între celelalte tipuri de adicții, cum ar fi drogodependența. Într-o exprimare sintetică, adicția digitală „reprezintă folosirea oricărui dispozitiv digital, hardware sau software, într-un mod compulsiv, până în măsura în care interferează cu viața cotidiană, împiedicând persoana să aibă o funcție socială coerentă față de sine și față de alții”³¹. Ponderele consecințelor negative este mai

²⁶ Patti M. Valkenburg, Jessica Taylor Piotrowski, *op. cit.*, p. 17.

²⁷ *Ibidem*, p. 47.

²⁸ *Ibidem*, p. 48.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, pp. 51-52.

³¹ Adina-Brîndușa Baciu, *Adicția digitală – boala a societății postmoderne/The digital addiction – a disease of the post-modern society*, Editura Pro Universitaria, București, 2019, p. 27.

mare decât cea a celor pozitive, în condițiile utilizării excesive și de durată³².

Semnele dependenței de calculator/smartphone/orice gadget, după Adina-Brîndușa Baci, sunt următoarele: preocuparea și folosirea acestora; timpul îndelungat petrecut utilizând aceste gadgeturi; neglijarea familiei, a prietenilor; apelul la minciuni pentru justificarea prieteniei cu tehnologiile virtuale; sentimente de vinovăție, anxietate, depresie, neliniște și utilizarea mai îndelungată a calculatorului pentru a scăpa de aceste stări³³.

Dintre simptomele fizice ale dependenței de calculator enumerăm: probleme de vedere, „ochi uscați”, cefalee, migrene, dureri cervicale și de spate, insomnie, obezitate etc. La acestea am mai putea adăuga³⁴: scăderea performanțelor școlare, distragerea atenției, stima de sine scăzută, dezinteres pentru activități, izolare socială, sentimente negative, neglijarea igienei personale etc.

În aceste condiții, măsurile de prevenire a acestei adicții sunt centrate pe petrecerea timpului cu familia, cu prietenii sau utilizarea calculatorului/a gadgeturilor exclusiv pentru școală. Consemnarea cu rigurozitate a duratei fiecărei activități în care se folosește calculatorul poate constitui o oglindă a timpului petrecut astfel³⁵.

Într-o simplă enumerare, metodele de tratament recomandate sunt diverse, de la cele duhovnicești, care îndeamnă la spovedanie, rugăciune, metanii, împărtășirea cu Sfintele Taine, implicarea în acțiuni filantropice, milostenie, lecturi duhovnicești, până la metodele medicinei alopate sau de terapie familială, consilierea de grup, modificarea stilului de viață, sportul, grădinăritul etc., după dictonul: „Ora et labora!”.

Prin consecințele sale, adicția digitală poate fi așezată între patimile „tradiționale” ale Spiritualității ortodoxe. O patimă care poate corupe omul din pruncie, vulnerabilizându-l atât spiritual, cât și fizic, și care prin aparenta strălucire le dezvoltă pe toate celelalte. De aici necesitatea identificării cauzelor, cunoașterea manifestărilor și a remediilor de vindecare.

³² *Ibidem*, p. 37.

³³ *Ibidem*, p. 84.

³⁴ *Ibidem*, pp. 85-93.

³⁵ *Ibidem*, pp. 98-99.

3. Comuniune și conectivitate

Dacă până acum am trecut în revistă relațiile comuniune-comunicare și comunicare-conectivitate, rămâne în continuare să observăm în ce măsură comuniunea este compatibilă cu conectivitatea din media digitală.

La prima vedere, pandemia prin care trecem în această perioadă a grăbit orientarea spre comunicarea digitală, încurajându-se orientarea spre transmiterea online a sfintelor slujbe, a evenimentelor misionare, filantropice, atât la nivel național, cât și eparhial etc. Pe lângă media oficială a Bisericii, s-au dezvoltat grupuri parohiale pe WhatsApp și Facebook, spațiul digital devenind mai prietenos și în mod evident necesar pastorației în condiții excepționale. Școala, atât mediul preuniversitar, cât și universitar, s-a regrupat pe diferite mijloace de comunicare digitale. Conform unui studiu de piață³⁶, pe perioada suspendării cursurilor în România, cadrele didactice au folosit platforme de comunicare cum ar fi Zoom (21%), WhatsApp (23%), Google Classroom (13%), Facebook (11%) etc.

Nu este o noutate învățarea prin medierea tehnologiei și a internetului. Treptat, *e-learning* s-a îmbogățit prin dezvoltarea tehnologiilor digitale, a media de socializare (Facebook, WhatsApp, LinkedIn, Twitter, Snapchat, Instagram, YouTube etc.), a motoarelor de căutare (Google, Bing, Yahoo!, Ask etc.), iar portabilitatea dispozitivelor digitale a transformat „cursantul dintr-un receptor al cunoașterii într-un producător și un distribuitor al cunoașterii”³⁷. Se vorbește în ultimii ani tot mai des, pe lângă *e-learning*, și despre *m-learning*³⁸ (învățarea mobilă prin dispozitive portabile, individuale și conectate), despre *blended/hibrid learning* (învățarea mixtă sau hibridă) sau *hyperlearning* (învățarea oferită de interconectivitate), iar prin facilitățile internetului portabil, despre *u-learning* sau învățarea ubicuă. Toate acestea au avantaje, dezavantaje și se rafinează continuu. Studiile au demonstrat că cea mai mare parte

³⁶ <https://www.fundatiaorange.ro/comunicate-de-presa/studiu-digitaliada-ce-resurse-digitale-folosesc-profesorii/> accesat în data de 25 august 2020.

³⁷ Ciprian Ceobanu, *Învățarea în mediul virtual. Ghid de utilizare a calculatorului în educație*, prefață de Constantin Cucoș, Editura Polirom, Iași, 2016, p. 101.

³⁸ Vezi pe larg la *Ibidem*, pp. 100-198.

a studenților (dar și a elevilor) preferă *blended learning*, care îmbină întâlnirile față în față cu *e-learning*³⁹.

Psihiatrul Manfred Spitzer, studiind relația efectele tehnologiilor digitale asupra creierului, consideră că utilizarea acestora fără discernământ poate favoriza declinul mintal și apariția bolilor degenerative. De altfel, creierul nu este „static”, ci se aseamănă cu un „șantier”. „Sinapsele devin mai groase, dacă sunt solicitate; în schimb se atrofiază și într-un final mor, dacă nu sunt folosite. Studiile recente din domeniul neuroștiințelor arată foarte clar cum sinapsele sunt construite, modificate, distruse, eliminate și refăcute fără întreruperi.”⁴⁰ Impulsurile electrice dezvoltă sinapsele și acestea lasă urme prin creier, numite urme mnemonice. „Formarea urmelor este cercetată de mai multe decenii de neurobiologie și se numește neuroplasticitate.” Pe scurt, se numește învățare. Cu cât învățarea a produs mai multe urme sau adevărate „rute” neuronale, cu atât deteriorarea cerebrală pornește mai de sus, procesul fiind mai de durată. „Învățarea folosește nu doar hardware-ul neuronal deja existent, ci și neuronii noi, pe care îi ține în viață.”⁴¹ Potrivit aceluiași reputat psihiatru, mediile digitale au efecte asupra învățării, care devine mai superficială. „Citirea sau transcrierea unui cuvânt, pentru a-l capta mintal (fără a face clic cu mouse-ul) reprezintă o importantă cale de aprofundare pe care mediile digitale o împiedică parțial sau total.”⁴² Astfel, „a citi” a devenit astăzi „a accesa”, iar „a aprofunda un text” este doar „navigare online”.

Din perspectiva interacțiunii asupra educației, profesorul Constantin Cucuș subliniază sărăcirea învățământului prin abordarea acestuia exclusiv online: „Să nu uităm de un aspect foarte important, îndeamnă reputatul pedagog ieșean: învățământul e nu numai instrucție, ci (aș zice, în primul rând) și educație, construcție de caractere, de persoane. Or, formarea persoanei presupune act concret, influență pleneră directă, punere în situație, observare și îndrumare, feed-back complet și imediat, întărire psihocomportamentală etc. Cum pot fi preluate aceste sarcini de medierea instrumentală? Oricât de performante sau sofisticate ar

³⁹ *Ibidem*, p. 121.

⁴⁰ Manfred Spitzer, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere din germană de Dana Verescu, Editura Humanitas, București, 2020, p. 44.

⁴¹ *Ibidem*, p. 54.

⁴² *Ibidem*, p. 63.

deveni noile tehnologii, ele nu pot sta în locul persoanelor vii, preluându-le din calități sau atribuții (spontaneitate, reactivitate, creativitate, înțelegere, disponibilitate, bunătate etc.)⁴³.

Așadar, cu prilejul stării de urgență impuse de pandemie, tehnologia digitală și-a arătat utilitatea, dar și-a devoalat nestingherită și unele dintre limite. Într-o opinie generală, profunzimea și firescul întâlnirii „față către față” nu vor putea fi înlocuite nici la școală, dar, mai cu seamă, nici la sfintele slujbe ale Bisericii. Omul, fiind dialogică, va dori mereu să aibă în față un alt om. Îmbrățișarea cu toată inima, în carne și oase, este gestul văzut al comuniunii și se împlinește, se desăvârșește dincolo de cuvinte. Mai mult, s-a constatat că activitatea online prelungită peste o anumită limită induce o senzație a uitării de propriul trup. „În rețea este de-a dreptul lege ca, prin caracterul virtual al spațiului cibernetic, să aibă loc o separare între corpul nostru, care rămâne în mediul real, și acțiunile noastre, care au loc în spațiul virtual.”⁴⁴ Mediul virtual este o realitate decorporalizată.

Cei care sunt în comuniune sunt aproape unii de alții, chiar dacă îi despart mii de kilometri. Același confort îl asigură și interconectarea digitală. Dacă prima ține de profunzimea ființei umane, cea din urmă este adăugată, exterioară, ține de domeniul *cyber*. Telefonul inteligent, de exemplu, considerat astăzi tot mai mult ca o prelungire a corpului, indisolubil legat de om „de dimineața până seara și din leagăn până la mormânt”⁴⁵, rămâne totuși un gadget.

Se poate vorbi despre o „comuniune digitală” cu aspirații universale sau omniprezente asigurată prin dezvoltarea accesului *free* la internet. În sensul acesta, conectivitatea speră ea însăși să ajungă la o formă de comuniune văzută ca afiliere sau ca viață în rețea. *Dau like*, deci exist – reflectă acest fel de comunicare și de coeziune digitală, cel mai adesea organizate după criteriile de marketing și utilitate economică.

⁴³ Constantin Cucos, *Educația online – între nevoiță și putință*, la <http://www.constantincucos.ro/2020/07/educatia-online-intre-nevoita-si-putinta>, accesat la data de 31 august 2020.

⁴⁴ Catarina Katzer, *Cyberpsihologia. Viața în rețea: cum ne schimbă internetul?*, traducere din limba germană de Cora Radulian, Editura ALL, București, 2018, p. 71.

⁴⁵ Manfred Spitzer, *op. cit.*, p. 255.

„Prin internet”, consideră psihologul Catarina Katzer, „apropierea spațială este dusă la absurd. Online suntem toți «aproape» unul de celălalt. Spațiul virtual permite crearea unei apropieri ireale, pe care o simțim, dar care de fapt nu există. Când vorbim pe *chat* sau *skype* cu alții care se află într-un alt oraș sau într-o altă țară, ne simțim apropiați, dar corporal nu suntem. Asta produce atât o iluzie a apropierii, cât și impresia unei prietenii.”⁴⁶

În plus, studiile au arătat că grupul real al prietenilor online este doar de 5 persoane, în timp ce numărul optim al prietenilor în rețea ar fi între 100 și 300. Chiar dacă *prietenia online* este mai superficială și a dobândit conotații mai lejere⁴⁷, un comportament mai dezinhibat, ea conferă prin integrarea într-un grup sentimentul de comuniune și apartenență. Am putea spune că este doar o iluzie a comuniunii reale întrucât prietenii pot avea o identitate digitală diferită de cea reală și se întâmplă chiar și atunci când sunt aproape fizic unul de celălalt, din frică, să nu se privească față în față, ci printr-un ecran tactil sau să-și vorbească prin SMS-uri⁴⁸ (Short Message Service) ori MMS-uri (Multimedia Message Service). Uneori, o persoană are multiple identități digitale.

Nu ar trebui pierdut din vedere nici faptul că „mijloacele digitale de informare aduc împreună cu ele în Biserică, după cum atenționează Părintele Profesor Constantin Coman, trăsăturile caracteristice ale mentalității lumești, ale omului lumesc: ușorul, repede, superficialul, multul, poliloghia, ieftinul, noutatea, schimbarea, amestecul, confuzia etc. Fenomenul internetului este prin excelență lumesc, recapitulează și exprimă fidel, dar și hrănește și dezvoltă continuu duhul sau cugetul lumii, al lumii contemporane”⁴⁹. Toate acestea intră în contradicție cu tradiția duhovnicească a Sfinților Părinți care practică și propovăduiesc „greul/dificilul, calea cea strâmtă, puținul, preocuparea pentru lumea launtrică, simplitatea, tăcerea, liniștirea/isihia”⁵⁰.

Fără a așeza în opoziție viața duhovnicească cu preocuparea pentru pregătirea academică, dar nici utilizarea tehnologiilor digitale într-o contradicție iremediabilă cu profilul vocațional al școlii,

⁴⁶ Catarina Katzer, *op. cit.*, p. 270.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 271-272.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 275.

⁴⁹ Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, *op. cit.*, p. 89.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 106.

aceasta din urmă este chemată să încorporeze cu discernământ preocuparea tinerilor pentru gadgeturi și pentru lumea virtuală printr-o educație digitală corespunzătoare. Va fi, astfel, mai clară distincția între comunicarea online și întâlnirea față către față, de-săvârșite în cea mai plină de miez și de neînlocuit întâlnire, aceea cu Hristos, prin aprofundarea Teologiei înțeleasă și ca metodă terapeutică de vindecare.

Concluzii

Prezentarea succintă a celor trei „C”, comuniune, comunicare și conectivitate, în legătură cu universul de astăzi al vieții tinerilor de la seminar sau de la facultatea de teologie ar putea deschide un orizont de cercetare pentru viitor. În aceste școli, unde în moduri diferite, adecvate vârstei, se cultivă cunoașterea ca „vedere” de Dumnezeu – prin practicarea rugăciunii, prin știința cărții, prin comuniunea cu Hristos –, precizarea efectelor produse de adicția digitală și identificarea soluțiilor au drept miză misiunea și pastorația de mâine a viitorilor preoți în Biserică.

Încheiem aceste rânduri cu speranța unei atitudini de echilibru și discernământ într-o perioadă în care omenirea dezorientată de pandemie își caută calea pentru a merge mai departe. Tehnologiile digitale nu trebuie nici idealizate sau sacralizate, după cum ar fi imatur să exagerăm ori să supraevaluăm temerile legate de distrugerea omenirii sub presiunea lor inumană. „Lumea secolului XXI e și una a interacțiunii, deci a dialogului continuu: nu mai are prea mult loc pentru discursurile unilaterale, pronunțate *ex cathedra*.”⁵¹ O dezirabilă interacțiune trăită de toți în comuniunea Duhului îndumnezeitor al Ortodoxiei dintotdeauna și de pretutindeni, chiar și în vreme de pandemie!

⁵¹ Teodor Baconschi, „Portrete și... fapte”, la Marius Vasileanu (coord.). *Preotul ortodox în veacul XXI – schițe pentru un portret*, Editura Lumina credinței, București, 2019, p. 36.